

Urszula Kluczyńska
Anna M. Kłonkowska

Wstęp

Studia nad mężczyznami i męskosciami wyłoniły się jako uzupełnienie studiów kobiecych. Ich celem nie jest jednak przyjęcie androcentrycznej perspektywy, ale przyjrzenie się męskim doświadczeniom zanurzonym w społeczno-kulturowych, ekonomicznych i historycznych kontekstach.

Punktem odniesienia i rozwoju etapów przemian dla różnych obszarów analiz socjologicznych są teorie z centrum. Podobnie dzieje się w przypadku studiów nad mężczyznami i męskosciami. Podczas gdy początki badań nad mężczyznami lokuje się przede wszystkim w kulturze Zachodu (Hearn i in. 2012) i tam powstają wiodące teorie, nie można przenieść tych rozważań, na zasadzie kalki, na peryferia i półperyferia, których rolą jest „dostarczanie danych, a później wykorzystywanie nauki w praktyczny sposób. Badacze z Południa rutynowo studiują prace badaczy z Północy, ale nie odwrotnie. Dane ze skolonizowanego świata mogą być łatwo umieszczane w tym systemie, [...] ale pojęcia, metodologie i programy z południa nie są zazwyczaj uznawane” (Connell 2018: 29).

Z tą świadomością, bardzo skrótowo, w pierwszym rozdziale przytoczyliśmy zarys początków i rozwoju studiów nad mężczyznami i męskosciami, który ma za zadanie posłużyć jako tło, bez aspiracji do wzoru. Jednocześnie trudno zbagatelizować ów traktowany jako uniwersalny schemat zmian, gdyż staje się on często punktem odniesienia i źródłem teorii, choć fakt ten podlega różnemu poziomowi refleksyjności. Odniesienie do tego „uniwersalizowanego” opisu rozwoju studiów nad mężczyznami i męskosciami może bowiem ukazać różnice, aspiracje i próby równania badaczek i badaczy do wzorów, które traktowane są jako obowiązujące. Jest on nadal niezaprzeczalnie tłem, które eksportuje teorie i „oczekuje” odniesienia się do nich i uznania.

Elementem owego schematu jest również język opisu – w tym przypadku, jak i w większości teorii o globalnym zasięgu – język angielski. Zatem odniesienie do nomenklatury i jej niejednoznaczności w obrębie dyscypliny powstałe podczas „przeniesienia” na grunt nieanglojęzycznych krajów wymaga również kilku słów wyjaśnienia. Ten bagaż i poczucie „nadrabiania” zaległości w obrębie studiów nad mężczyznami i męskosciami w Polsce i – jednocześnie – historyczne i gospodarczo-społeczne uwarunkowania, przyczyniały się do takiego, a nie innego rozwoju

rodzimych studiów. Poniżej, oprócz wskazanych wątków, zostanie zaprezentowana próba przybliżenia rozwoju studiów nad mężczyznami i męskością w Polsce, z uwzględnieniem początków, analizowanych obszarów, perspektyw i teorii wykorzystywanych w rodzimych analizach. W dalszej części książki zaprezentujemy najpopularniejsze teorie męskości.

Celem tej publikacji jest bowiem przybliżenie najbardziej popularnych i najczęściej stosowanych teorii w obrębie krytycznych studiów nad mężczyznami i męskością. Mamy świadomość, że prezentujemy teorie z centrum, chcemy jednak by badaczki i badacze w Polsce miały i mieli swobodny dostęp do powszechnie stosowanych teorii. Można je używać, weryfikować, krytykować, odrzucić – a dzięki tej książce można się z nimi zapoznać i przyjrzeć się sposobom ich wykorzystania. Wybór teorii bazował na ich popularności w ogólnosięciowych analizach przy świadomości, że „importowane ramy intelektualne są rutynowo uznawane za priorytety przez całe globalne Południe. Powoduje to nieciągłość w kulturze intelektualnej i ostatecznie powtarza nieciągłość całej kolonizacji” (Connell 2018: 32).

Mamy więc świadomość uwikłania – korzystamy z teorii wywodzących się z centrum lub przez nie zaakceptowanych. Znajomość teorii męskości wywodzących się z centrum nie wyklucza rozwoju teorii lokalnych, ma jedynie dać ogólny dominujących nurtów oraz przestrzeni na refleksję, ocenę ich adekwatności względem rodzimych warunków. Prezentując i dyskutując popularne na świecie teorie, nie wartościujemy ich użyteczności. Staramy się możliwie najbardziej obiektywnie przedstawić zamysł, ich krytykę i zastosowanie w badaniach.

Choć kluczem doboru jest popularność teorii w badaniach, mamy świadomość, że jest to popularność w pismach globalnych metropolii (Connell 2018: 29). Dlatego rozpoczynamy książkę od rozdziału obrazującego rozwój studiów nad mężczyznami i męskością w Polsce na tle kultury Zachodu, próbując uchwycić zapożyczenia, różnice i specyfikę rodzimych studiów. Z tą perspektywą i świadomością bagażu zapraszamy czytelniczki i czytelników do krytycznego czytania i stosowania, do rozwoju, zmian, „wyjścia poza”.

Jako pierwsza przybliżona została teoria męskości hegemonicznej Raewyn Connell (1995, 2000), która zmonopolizowała badania oraz sposób myślenia o mężczyznach i męskościach. W ramach opisu skupiliśmy się na głównych założeniach, które leżą u podłoża powstania i rozwoju teorii męskości hegemonicznej. Opisana została relacyjna i hierarchiczna specyfika teorii, a zatem zewnętrzna i wewnętrzna hierarchia, relacja między mężczyznami i kobietami, a także w obrębie poszczególnych grup mężczyzn. Scharakteryzowana została relacja męskości hegemonicznych, współuczestniczących, podporządkowanych i marginalizowanych. Zaprezentowano krytykę teorii oraz jej redefinicję (Connell, Messerschmitt 2005).

Nie sposób wyczerpująco przybliżyć badań wykorzystujących słynną teorię australijskiej autorki, gdyż korzysta z niej w zasadzie każda badaczka i badacz męskości w wybranym przez siebie obszarze analiz. Z tego względu celem rozdziału jest jak najprecyzyjniejsze przybliżenie teorii i jej założeń, a nie skupianie się na analizie

zastosowań. Teoria ta zaprezentowana jest jako pierwsza, gdyż, dla większości kolejnych koncepcji, stanowi punkt odniesienia.

W drugim rozdziale przybliżyliśmy założenia męskości toksycznej (dla której koncepcja męskości hegemonicznej jest punktem wyjścia), a przede wszystkim – dyskusyjne – koszty męskości. Choć termin „męskość toksyczna” i samo zagadnienie jest ukazywane często w sposób potoczny, spopularyzowany przez media, to jednak szereg akademikzek i akademików sięga po nie w swoich badaniach. Jednocześnie jest to koncept wymagający pewnego naukowego doprecyzowania i przedyskutowania – podjęliśmy tę próbę.

Trzecim opisywanym konceptem są męskości hybrydowe. Również dla nich punktem wyjścia jest teoria męskości hegemonicznej, ale przede wszystkim jej krytyka. Ponowne odwołanie do teorii Connell (1995, 2000) jest niezbędne, by doprecyzować kwestię i zasady hybrydyzacji. Unaocznia potencjał teorii, ale też pozwala lepiej zrozumieć jej istotę. Według Tristana Bridgesa i C. J. Pascoe (2014, 2018) zjawisko hybrydyzacji jest związane z pewnymi konsekwencjami. Przybliżyliśmy zatem owe konsekwencje, czyli dyskursywne dystansowanie, strategiczne zapożyczanie i wzmacnianie granic, próbując zniuansować ich specyfikę. Ponadto, zobrazowałyśmy je przykładami badań.

Następny rozdział poświęciliśmy teorii męskości inkluzywnej. Bazuje ona na założeniu o spadku poziomowi homofobii i współistnieniu dwóch form męskości: ortodoksyjnej i inkluzywnej. Dla teorii męskości inkluzywnej punktem wyjścia jest wspomniana teoria męskości hegemonicznej – zarówno na zasadzie negacji, jak i włączenia. Zdaniem Erica Andersona (2009) teoria Connell (1995, 2000) nie sprawdza się w sytuacji, gdy żadna z grup mężczyzn nie czuje się marginalizowana ani podporządkowywana przez drugą i gdy żadna nie dąży do hegemonii. Ważny jest tu zatem punkt wyjścia dla teorii męskości inkluzywnej – spadek poziomu homofobii. Być może właśnie ten warunek powoduje, że nie cieszy się ona tak powszechną popularnością i w polskich studiach nie jest często wykorzystywana. Teoria została przybliżona na przykładzie zastosowań badawczych oraz tekstów krytycznych.

Piąty rozdział przybliży szczegółowo, coraz popularniejszą w rodzimych studiach nad mężczyznami i męskosciami, koncepcję męskości opiekuńczych. W ramach opisu teorii punktem wyjścia jest feministyczna teoria opieki. Przybliżono założenia konceptu męskości opiekuńczych i ukazano jego wykorzystanie w najbardziej popularnych obszarach badań. Jest to teoria często stosowana w badaniach nad ojcostwem, ale również w kontekście mężczyzn opiekujących się bliskimi, a zatem w badaniach nad opieką nieformalną. Znalazła zastosowanie także w zawodach opiekuńczych realizowanych przez mężczyzn. Jest to też próba rewizji założeń teorii i jej użyteczności, odniesienie się do jej krytyki oraz próba zniuansowania koncepcji w kontekście innych teorii męskości, zwłaszcza męskości hegemonicznej i hybrydowej.

Tematem kolejnego rozdziału jest „męskość bez mężczyzn”. Omówiono tu koncepcję kobiecych męskości, założenie, że męskość jest realizowana nie tylko przez mężczyzn. W rozdziale tym wychodzimy od myśli zawartych w książce *Female Masculinity*, gdzie J. Halberstam (1998) postuluje, że męskość może być realizowana

także przez osoby nieposiadające ciała rozpoznawanych jako męskie, w tym przez kobiety. Przybliżamy krytykę tej teorii oraz wskazujemy jej wpływ na szereg obszarów badawczych.

Zwieńczeniem prezentowanych propozycji analiz jest koncepcja „otwartych” i „zamkniętych” męskości Karli Elliott (2020a, 2020b). Została opisana jako ostatnia, ponieważ autorka stara się ukazać relacyjność wyżej wskazanych teorii męskości próbując usytuować je nie tylko w kontekście hierarchii. Inspirując się pracami bell hooks (2008, 2013), Elliott proponuje badanie męskości jako „otwartych” i „zamkniętych”, osadzając te koncepty w ramach pojęciowych „marginesu-centrum”. Autorka wzmacnia pozycję marginesu, ale nie wartościuje ani marginesu ani centrum. Podejście Elliott nie znalazło jeszcze powszechnego zastosowania w analizach, choć jest jedną z niewielu perspektyw, która pozwala ukazać dialog w obrębie istniejących teorii męskości i stanowi ciekawą propozycję badawczą.

Bibliografia

- Anderson E. (2009), *Inclusive Masculinity. The Changing Nature of Masculinities*, Routledge, London–New York.
- Bridges T., Pascoe C. J. (2014), *Hybrid masculinities: New directions in the sociology of men and masculinities*, „Sociology Compass”, no. 8(3), s. 246–258. <https://doi.org/10.1111/soc4.12134>
- Bridges T., Pascoe C. J. (2018), *On elasticity of gender hegemony. Why hybrid masculinities fail to undermine gender and sexual inequality*, [w:] J. W. Messerschmidt, P. Y. Martin, M. A. Messner, R. W. Connell (red.), *Gender Reckonings: New Social Theory and Research*, New York University Press, New York, s. 254–274.
- Connell R. W. (1995), *Masculinities*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles.
- Connell R. W. (2000), *The Men and the Boys*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles.
- Connell R. W. (2018), *Margines staje się centrum: studia nad męskością w perspektywie światowej*, przeł. A. Dziadek, [w:] A. Dziadek (red.), *Formy męskości 3. Antologia przekładów*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa, s. 27–50.
- Connell R. W., Messerschmidt J. W. (2005), *Hegemonic masculinity. Rethinking the concept*, „Gender & Society”, no. 19(6), s. 829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
- Elliott K. (2020a), *Bringing in margin and centre: ‘Open’ and ‘closed’ as concepts for considering men and masculinities*, „Gender, Place & Culture”, no. 27(12), s. 1723–1744. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2020.1715348>
- Elliott K. (2020b), *Young Men Navigating Contemporary Masculinities*, Palgrave Macmillan, Switzerland.
- Halberstam J. (1998), *Female Masculinity*, Duke University Press, Durham–London.
- Hearn J., Nordberg M., Andersson K., Balkmar D., Gottzén L., Klinth R., Pringle K., Sandberg L. (2012), *Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in Sweden*, „Men and Masculinities”, no. 15(1), s. 31–55. <https://doi.org/10.1177/1097184X11432113>
- hooks bell (2008), *Margines jako miejsce radykalnego otwarcia*, przeł. E. Domańska, „Literatura na Świecie” 2008, nr 1–2, s. 108–117.
- hooks bell (2013), *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, przeł. E. Majewska, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- hooks bell (2022), *Gotowi na zmianę. O mężczyznach, męskości i miłości*, przeł. M. Kunz, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.